

Zaštita pisane baštine u knjižnicama - analiza stanja i moguće perspektive upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine

Krtalić, Maja; Hasenay, Damir

Source / Izvornik: **Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 2011, 54, 37 - 66**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:524280>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**ZAŠTITA PISANE BAŠTINE U KNJIŽNICAMA – ANALIZA
STANJA I MOGUĆE PERSPEKTIVE UPRAVLJANJA
ZAŠTITOM HRVATSKE PISANE BAŠTINE**

**PRESERVATION OF WRITTEN HERITAGE IN LIBRARIES – THE
CURRENT STATE AND THE POSSIBLE PERSPECTIVES
IN CROATIA**

Maja Krtalić

Odsjek za informacijske znanosti
Filozofski fakultet Osijek
mkrtalic@ffos.hr

Damir Hasenay

Odsjek za informacijske znanosti
Filozofski fakultet Osijek
dhasenay@ffos.hr

UDK / UDC 025.8
Istraživanje / Research paper
Primljeno / Received: 12. 1. 2011.

Sažetak

Ovaj rad donosi analizu sustava zaštite pisane baštine u Hrvatskoj, usmjeravajući se prvenstveno na pisanu baštinu pohranjenu u knjižnicama. Rad polazi od pretpostavke da je zaštita složen i sveobuhvatan postupak koji u sebi obuhvaća više raznovrsnih i naoko teško povezivih vidova, te stoga njena učinkovitost leži u upravljanju zaštitom. Istraživanje hrvatskog konteksta zaštite pisane baštine teorijski je i metodološki utemeljeno na značajnim i recentnim spoznajama o upravljanju zaštitom i analizi organizacije zaštite u drugim zemljama u svijetu. U skladu s tim, istraživanjem

je ispitan, analiziran i vrednovan hrvatski kontekst zaštite pisane baštine koji je promotren kroz zakonodavni, financijski, obrazovni i institucionalni okvir. Na temelju rezultata analize podataka prikupljenih metodom intervjua utvrđena su polazišta za stvaranje i implementaciju modela upravljanja zaštitom pisane baštine u Hrvatskoj. U zaključnim razmatranjima predloženi su prvi koraci u stvaranju modela te odgovornost i poticaj u njihovom ostvarivanju. Ovim se radom želi doprinijeti sustavnijoj i učinkovitijoj zaštiti pisane baštine u hrvatskim knjižnicama.

Ključne riječi: zaštita, konzervacija, restauracija, upravljanje zaštitom, pisana baština, knjižnice

Summary

The aim of this work is to analyze the preservation of written heritage in Croatia, focusing primarily on the written heritage in libraries. The basic presumption is that preservation is a complex and comprehensive process that involves many different and seemingly diverse aspects. Therefore, its efficiency lies in preservation management. The research of the Croatian written heritage preservation context is theoretically and methodologically grounded in relevant preservation management literature and the analyses of the organization of preservation in other countries. In accordance with that, the aim of the research was to investigate, analyse and evaluate the preservation of written heritage in Croatia, observed through legal, financial, educational and institutional framework. Based on the results gathered through interviews, a starting point and further steps are suggested for creating the preservation management model for written heritage in Croatia, as well as the responsibility and the initiative in its implementation. The purpose of this work is to contribute to more efficient and systematic preservation of written heritage in libraries.

Keywords: preservation, conservation, restoration, preservation management, written heritage, libraries

1. Uvod

Upravljanje zaštitom moguće je definirati kao sustavnu i planiranu organizaciju svih potrebnih sredstava (ljudskih, financijskih, infrastrukturnih i sl.) i aktivnosti (svih čimbenika uključenih u poslove, tj. sustav zaštite) kako bi se osigurala trajnost i dostupnost građe, u skladu s poslanjem određene ustanove. Svrha upravljanja zaštitom ogleda se i rezultira u najučinkovitijem iskorištavanju sredstava kako bi se postigli zadani ciljevi i poboljšala

izvršnost.¹ Kako je i prethodno detaljno razloženo na teorijskoj razini,² upravljanje zaštitom obuhvaća raznovrsne vidove, koje je moguće proučavati i analizirati kao zasebnu cjelinu jer pridonose očuvanju pisane baštine na određeni način, ali tek zajednički “upravljaju” zaštitom pisane baštine. Upravo taj teorijski okvir predstavlja polazišnu točku za daljnja razmatranja problematike upravljanja zaštitom, kako kroz učinke djelomičnih aktivnosti u zaštiti tako i u proučavanju konteksta zaštite kao sastavnog dijela poslovanja knjižnica (ali i ostalih informacijskih/baštinskih ustanova) na institucionalnoj i/ili široj regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. Sagledavajući i analizirajući problematiku upravljanja zaštitom na kontekstualnoj razini, valja poći od pretpostavke da je zaštita složen postupak koji je potrebno pomno planirati slijedeći strateške nacionalne ciljeve i poslanje pojedine ustanove te da takvo planiranje treba biti utemeljeno na suvremenim teorijskim spoznajama u području zaštite uz podrazumijevajuću pretpostavku da se postupak zaštite mora uskladiti s ekonomskim, pravnim i drugim okvirima unutar kojih djeluje neka ustanova. Također vrlo bitna, ako ne i ključna pretpostavka, jest da su korisničke potrebe i građa temelj svih aktivnosti zaštite te rukovanje njome u (naj)širem smislu tog pojma čini središte upravljanja zaštitom i odnosi se na niz aktivnosti koje se provode na konkretnim jedinicama građe i zbirkama. Imajući sve ovo u vidu, moguće je u najkraćem sažeti problematiku upravljanja zaštitom kroz prizmu koja se sastoji od pet ključnih vidova: strateško-teorijskog; ekonomsko-pravnog; obrazovnog; materijalno-operativnog; i kulturološko-društvenog vida.

Koristeći se pomno razrađenim teorijskim uporištem problematike upravljanja zaštitom, u ovom radu istraživana je kontekst zaštite pisane baštine u Hrvatskoj kroz analizu stanja i mogućih perspektiva, te je u tu svrhu dan prijedlog polazišta u stvaranju modela upravljanja.

¹ Za dodatnu literaturu o upravljanju zaštitom usp. *Preservation management for libraries, archives and museums.* / ed. by G. E. Gorman and S. J. Shep. London : Facet Publishing, 2006. ; *Managing preservation for libraries and archives : current practice and future developments.* / ed. by John Feather. London : Ashgate, 2004.; *Preservation : issues and planning* / edited by P. N. Banks and R. Pilette. Chicago, London : American Library Association, 2000. ; Cloonan, Michele. *Organizing preservation activities.* Washington : Association of Research Libraries, 1993. ; Darling, Pamela. *Preservation planning program : an assisted self-study manual for libraries.* Chicago : Association of Research Libraries, 1993.

² Usp. Krtalić, Maja ; Damir Hasenay ; Tatjana Aparac-Jelušić. Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama – teorijske pretpostavke. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 1/2(2011), 1-36.

2. Istraživanje konteksta zaštite pisane baštine u Hrvatskoj

Pri analizi zaštite baštine u određenom nacionalnom kontekstu treba uvažiti povijesne i kulturološke specifičnosti određene države, njene ekonomske i pravne okvire, institucionalni ustroj kulturnih ustanova, društvene odnose i položaj kulture i baštine u njima te obrazovne postupke. Zaštita knjižnične građe u Hrvatskoj dugo je bila i još uvijek je uvelike marginalizirana problematika. Njeno svjesno poimanje i uključivanje u poslovanje neke knjižnice (pre)često je rezultat osobnih interesa ili posljedica pojave konkretnog problema, nego što se radi o sustavnom planiranju. Također, valja primijetiti da svojevrsno marginaliziranje ove problematike proizlazi i iz njenog nerazumijevanja te stoga u sustavan pristup ovoj problematici treba uključiti i ovu vrlo važnu činjenicu. O kulturnoj baštini se mnogo govori, iako ona ostaje apstraktan pojam. Kako bi se analizirao sustav zaštite pisane baštine u Hrvatskoj te ulogu knjižnica u njemu, provedeno je sljedeće istraživanje.

Cilj i svrha istraživanja

Istraživanjem se nastojalo dublje ispitati kontekst zaštite hrvatske pisane baštine i dobiti odgovore te kontekstualizirati sljedeća istraživačka pitanja: Tko je sve uključen u zaštitu hrvatske pisane baštine? Koju ulogu u zaštiti imaju pojedina tijela i ustanove te koliko je uspješno obavljaju? Postoje li odnosi između tijela i ustanova i kakve su vrste? Kako se poima zaštita i postoji li prevladavajući koncept zaštite? Koje su prednosti u postojećem sustavu zaštite hrvatske pisane baštine? Postoje li prepreke u provođenju zaštite hrvatske pisane baštine i koje su to prepreke? Koji bi bio optimalan model upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine? Temeljna svrha istraživanja bila je odrediti polazišta za organizaciju sustavnog upravljanja zaštitom pisane baštine u Republici Hrvatskoj. Na temelju iskustava koja proizlaze iz prakse te proučavanjem znanstvene i stručne literature koja se pojavljuje u kontekstu zaštite hrvatske pisane baštine u knjižnicama, stvorene su polazne pretpostavke kako slijedi: Ne postoji nacionalna strategija zaštite koja bi objedinila i usmjerila pojedinačne napore ustanova koje skrbe o pisanoj baštini; Ne postoji koordinacija i planiranje na strateškoj razini; Važnost pisane baštine i njene zaštite nije dovoljno društveno prepoznata; Nije jasno određeno koje bi tijelo i ustanova trebalo preuzeti nadzor, koordinaciju i planiranje aktivnosti zaštite; Prevladavajuća je tehnička razina zaštite i poimanje zaštite isključivo u smislu konzervacije i restauracije; Ne postoji dovoljno laboratorija i obrazovanog

osoblja za potrebe restauracije i konzervacije pisane baštine; Ne postoji redovna povezanost tehničke i operativne razine; Osoblje koje radi u ustanovama koje skrbe o pisanoj baštini većinom nije dovoljno osviješteno i poučeno o zaštiti; Osoblje koje radi u ustanovama koje skrbe o pisanoj baštini teško dolazi do informacija i savjeta o zaštiti; Prevladavajuće je mišljenje da prepreke u provođenju zaštite proizlaze isključivo iz nedovoljno novčanih sredstava i iz ograničenja prostora u kojima je pisana baština smještena; Svi dijelovi potrebni za učinkovitu organizaciju zaštite postoje, no nisu iskorištene maksimalne mogućnosti niti su učinkovito organizirane.

Cjelokupno istraživanje temelji se na osnovnoj pretpostavci da se postojeće stanje kada je u pitanju zaštita pisane baštine u knjižnicama može bitno unaprijediti boljom organizacijom, izradom modela upravljanja zaštitom, sustavnim praćenjem potreba za zaštitom i dubljim istraživanjem ove problematike.

Metodologija istraživanja i uzorak

Početni korak analize konteksta zaštite pisane baštine u Hrvatskoj proveden je utvrđivanjem značajnih ustanova i detaljnijim sagledavanjem konteksta kroz utvrđivanje i razumijevanje zakonodavnoga, ekonomskog i obrazovnog okvira te institucionalnih odnosa. Proučeni su pravni dokumenti koji su u cijelosti ili u pojedinim stavkama značajni za proučavanje problematike zaštite baštine.³ Ekonomski okvir analiziran je utvrđivanjem na koje načine i iz kojih izvora se financiraju djelatnosti zaštite. Obrazovni okvir analiziran je kroz identificiranje ustanova značajnih za obrazovanje knjižničara te konzervatora-restauratora, kao i onih zaduženih za cjeloživotno obrazovanje, dok su institucijski odnosi utvrđeni utvrđivanjem značajnih ustanova i njihovih uloga vezanih za problematiku zaštite.

³ Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u RH. // Narodne novine 43(2001) ; Pravilnik o mjerilima za utvrđivanje vrijednosti pokretnina koje imaju kulturnu, umjetničku ili povijesnu vrijednost. // Narodne novine 77(2004) ; Pravilnik o određivanju kulturnih predmeta koji se smatraju nacionalnim blagom država članica Europske Unije. // Narodne novine 38(2004) ; Pravilnik o registru kulturnih dobara. // Narodne novine 37(2001) ; Pravilnik o zaštiti knjižnične građe. // Narodne novine 52(2005) ; Ustav Republike Hrvatske. // Narodne novine 28(2001) ; Zakon o financiranju javnih potreba u kulturi. // Narodne novine 27(1993) ; Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 105(1997) i 5(1998) ; Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. // Narodne novine 69(1999).

Nadalje, u istraživanju je korišten polustrukturirani intervju kojim su ispitana 33 ispitanika identificirana ranijom analizom konteksta, a koji su smatrani značajnim u području bilo zaštite knjižnične građe, bilo djelovanja knjižnica i razvoja hrvatskog knjižničarstva općenito. Vodeći se mogućom ulogom i obuhvatom djelovanja ispitanika, oblikovane su tri skupine (vrste) pitanja. U prvoj su skupini ispitani značajni subjekti na strateškoj razini kao što su značajna tijela, odjeli i uprave pri državnoj upravi, stručna tijela, obrazovne ustanove i nositelji znanstvenih programa (9 ispitanika). Druga skupina pitanja odnosila se na tehničku razinu zaštite i u njoj su ispitani voditelji specijaliziranih laboratorija za konzervaciju i restauraciju (4 ispitanika). Treća skupina pitanja obuhvatila je operativnu razinu usmjeravajući se na knjižnice. Pri tome je odabran uzorak u kojemu su zastupljene sve vrste knjižnica, nacionalna, specijalne i općeznanstvene, sveučilišne, visokoškolske, narodne i školske (20 ispitanika).⁴ Pitanja u intervjuu vrlo su pomno pripremana radi dobivanja značajnih podataka koji mogu poslužiti u stvaranju ranije spomenutih polazišta te su se razlikovala ovisno o razini koja se ispituje. Intervjui su provedeni tijekom prosinca 2009. te siječnja i veljače 2010. godine. Prikupljeni podaci su prvenstveno kvalitativne prirode te su analizirani na opisni način.

Analiza rezultata i rasprava

Pravni okvir

Analiza pravnog okvira značajnog za zaštitu pisane baštine u knjižnicama pokazala je da je pravnom regulativom zapravo pokriveno područje zaštite pisane baštine u knjižnicama, bilo da se radi o građi koja ima svojstva kulturnog dobra ili o knjižničnoj građi općenito koja se sva na neki način može smatrati kulturnom baštinom. Zakon o knjižnicama jasno određuje odgovornost knjižnica za zaštitu knjižnične građe, a Pravilnik o zaštiti knjižnične građe donosi pregled odgovornosti te precizira upute kako zaštitu provoditi. Zakonska regulativa je primjerena iako ne postoje potpuno jasne odredbe za nepoštivanje pravnih odredbi, niti se vjerojatno doista provodi nadzor po tom pitanju. No ostaje nejasno nekoliko stvari. Iako je deklarativno istaknuto što sve treba činiti i na koji način, pitanje je zašto se mnogo knjižnica suočava s toliko

⁴ Nakon opetovanih upita, molbi za intervju nisu se odazvale pojedine vrlo značajne instance kada je u pitanju zaštita pisane baštine, što je također uvaženo kod razmatranja rezultata istraživanja u svjetlu izgradnje polazišta za stvaranje modela upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine.

problema u provođenju zaštite svoje građe. Druga nejasnoća vezana je uz građu koja ima svojstva kulturnog dobra. Iako postoje detaljno razrađeni pravilnici, načini upisa u odgovarajući registar i cijeli niz okolnosti koje iz toga proizlaze, ostaje nejasno koje su to značajke knjižnične građe kao kulturnog dobra. Navodi se kako je to građa određene povijesne, kulturne i umjetničke vrijednosti, no pitanje je kako u određenoj knjižnici procijeniti ima li neka građa svojstva potrebna da bi se upisala u Registar kulturnih dobara. Pravilnik o registru kulturnih dobara propisuje oblik, sadržaj i način vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske, no ne i konkretnu procjenu budući da to radi posebno povjerenstvo. Najbliža definicija je ustvari iz Pravilnika o mjerilima za utvrđivanje vrijednosti pokretnina koje imaju kulturnu, umjetničku ili povijesnu vrijednost iz 2004. godine, prema kojemu se vrijednost procjenjuje prema povijesnom podrijetlu predmeta; povijesnom, umjetničkom i kulturnom značaju predmeta; tržišnoj vrijednosti predmeta; ili drugim značajkama predmeta koje čine sastavnicu njegove umjetničke, kulturne ili povijesne vrijednosti kao što je način izrade, materijal i sl. (članak 2). Zanimljiv je i Pravilnik o određivanju kulturnih predmeta koji se smatraju nacionalnim blagom država članica Europske Unije iz 2004. godine koji se također dotiče mjerila vrednovanja. Naime, govori o nacionalnom blagu država članica Europske unije koje u postupku propisanom Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara mogu zatražiti njihov povrat u slučaju nezakonitog odnošenja s njihova područja. Takvim se kulturnim dobrima smatraju inkunabule i rukopisi, uključujući zemljovide i glazbene partiture, pojedinačno ili u zbirka; knjige starije od 100 godina, pojedinačno ili u zbirka; tiskani zemljovidi stariji od 200 godina; arhivsko gradivo i bilo kakvi njegovi dijelovi, bilo koje vrste, u bilo kojem mediju, koji sadrže elemente starije od 50 godina. Uz to postoji i uvjet novčane vrijednosti koja mora biti jednaka ili veća od granične novčane vrijednosti utvrđene ovim pravilnikom. Uz nejasnoće oko određivanja je li neka knjižnična građa kulturno dobro, čini se da postoji i bojazan da će, ako se određena građa registrira, to zahtijevati od ustanove sredstva i velike dodatne napore uz kazne ako se zaštita ne bude provodila kako je propisano. Razumljivo je, naravno, da nije rješenje kaznenim odredbama poboljšavati stanje zaštite, a kako je postojeća pravna regulativa zapravo dobra, temelje učinkovitosti zaštite treba tražiti negdje drugdje.

Financijski okvir

Najveći dio sredstava namijenjen kulturi i baštini, knjižničnoj djelatnosti i zaštiti dolazi iz državnog proračuna. Kako je zaštita pisane baštine u

knjižnicama zapravo dio redovite knjižnične djelatnosti, sredstva za nju izdvajaju se iz ukupnih sredstava koja knjižnica prima za svoju djelatnost od svojih osnivača. To su, dakle, prvenstveno sredstva iz državnoga, županijskog ili gradskog proračuna, ili dio sredstava koja knjižnicama u sastavu dodjeljuje ustanova kojoj pripadaju. Manji dio sredstava dolazi iz drugih izvora osim proračunskih. Prihodi od vlastitih usluga su relativno mali jer je knjižnična djelatnost neprofitna u svojoj biti. Različite vrste donacija, zaklada i ostalih mogućih izvora sredstava nedovoljno su razvijeni u našem okruženju, a često i nedovoljno prepoznati. Kako će knjižnice raspodijeliti dobivena sredstva, te hoće li i na koji način tražiti dodatne izvore sredstava, ovisi o njihovom poslovanju, prvenstvima, strateškim i financijskim planovima. Česta je prepreka iznalaženju dodatnih izvora sredstava nedostatak vremena, odnosno osoblja koje bi se tome posvetilo i u nekim slučajevima znanja o financijskom upravljanju. No, također, aktivnosti zaštite često ostaju isključene iz planiranja proračuna, što zbog objektivno visoke cijene u nekim slučajevima, što zbog predrasude da sve aktivnosti zaštite iziskuju velika sredstva, a najčešće zbog toga što se zaštita ne prepoznaje kao sastavni dio knjižničnog poslovanja.

Obrazovni okvir

Analiza programa studija koji obrazuju stručnjake za rad u knjižnicama i drugim baštinskim ustanovama pokazala je da je zaštita građe u njima zastupljena na zadovoljavajućoj razini. Najčešće je problematika zastupljena kroz nekoliko kolegija na preddiplomskom i diplomskom studiju. Zaštita je zastupljena i u programu Centra za stalno stručno usavršavanje. Međutim, uočava se nedostatak jasno definiranih znanja, vještina i kompetencija koje su struci potrebne kada je u pitanju zaštita, te posebice nedostatak prikladne obrazovne građe i oblika učenja temeljenih na jednostavnosti, praktičnosti i primjenjivosti. Analizirano je i obrazovanje stručnjaka za konzervaciju i restauraciju gdje se kao temeljni problem pokazao začarani krug koji nastaje između nedostatka kvalificiranog i kompetentnog osoblja koje bi zadovoljilo potrebe za restauracijom građe i nemogućnost zapošljavanja više završenih studenata u postojećim laboratorijima i odjelima kojih nema mnogo.

Institucijski okvir

U kontekstu očuvanja i zaštite hrvatske pisane baštine, pojavljuje se čitav niz tijela i ustanova. Neke od njih su izravno vezane za pisanu baštinu ili ustanove koje o njoj skrbe dok se drugi bave kulturnom baštinom općenito. Na strateškoj razini ključnu ulogu ima Ministarstvo kulture budući da ono pravno,

financijski i strateški uvelike utječe na djelovanje knjižnica te uspostavlja odnose prema kulturnoj baštini na zakonodavnoj, nadzornoj, obrazovnoj, identifikacijskoj, istraživačkoj, normativnoj i korisničkoj osnovi. Za zaštitu pisane baštine u knjižnicama značajno je djelovanje nekoliko tijela Ministarstva, a to su Uprava za zaštitu kulturne baštine, Uprava za knjigu i knjižnice te Uprava za kulturni razvitak. Uprava za zaštitu kulturne baštine djeluje kroz odjele za nepokretnu te pokretnu i nematerijalnu kulturnu baštinu. Značajnu ulogu imaju i savjetodavna tijela kao što su Hrvatsko knjižnično vijeće i Hrvatsko vijeće za kulturna dobra. Nadalje, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (NSK) iako djeluje operativno, i prema Zakonu o knjižnicama, i prema Pravilniku o matičnoj djelatnosti, pa i prema Pravilniku o zaštiti knjižnične građe, ima važnu ulogu u kontekstu zaštite pisane baštine u knjižnicama. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu je središte hrvatskoga knjižničnog sustava te kao takva ima obvezu poticati i provoditi zaštitu knjižne građe koja ima svojstvo kulturnog dobra kao i predlagati i provoditi primarnu i preventivnu zaštitu na području svoje matičnosti. Pri NSK djeluje Hrvatski zavod za knjižničarstvo pri kojemu je predviđeno mjesto savjetnika za zaštitu knjižnične građe koji brine o prikupljanju podataka o stanju očuvanosti knjižničnih fondova u RH, koordinira matične službe pri izradi planova preventivne zaštite knjižnične građe, pruža stručnu pomoć knjižnicama u izradi podzakonskih dokumenata o zaštiti knjižnične građe, vodi poslove vezane za odabir, pripremu i posudbu građe za izložbe i sl.⁵ Međutim, to mjesto u vrijeme provedbe istraživanja nije bilo popunjeno. Sudeći prema svim ovim zadaćama, Nacionalna i sveučilišna knjižnica trebala bi imati ključnu institucionalnu ulogu u organizaciji i implementaciji sustava zaštite hrvatske pisane baštine. Međutim, projekt Nacionalne i sveučilišne knjižnice pokrenut 2007. godine pod nazivom Program zaštite i očuvanja knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra, a čiji su glavni ciljevi “identifikacija i evidencija knjižnica i knjižničnih zbirki koje imaju svojstvo kulturnog dobra, utvrđivanje postupaka njihove pravne zaštite te organizacija pristupa knjižnicama i građi kroz programe sustavne obrade građe i fizičke zaštite primjeraka”,⁶ pokazao je da problem organizacije i usustavljanja ove problematike na nacionalnoj razini nadilazi mogućnosti

⁵ Usp. Pravilnik o unutarnjem ustroju NSK [citirano: 2010-03-07]. Dostupno na: http://www.nsk.hr/UserFiles/File/dokumenti/pravilnici/Pravilnik_o_unutarnjem_ustroju_Knjiznice.pdf. Str. 6

⁶ Katić, Tinka. Zaštita i očuvanje pisane baštine u AKM ustanovama. // 11. Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredila Mirna Willer. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008. Str. 4.

jedne ustanove te zahtijeva nužno suradnički pristup. Projekt je dobro postavljen, no suočen je od početka s problemima vezanim za zakonodavna pitanja, posebice pitanja matičnosti, zatim pitanja opsežnosti građe i ustanova, zahtjevnosti obrade i zaštite te pitanjima financiranja i potrebe intenzivnije suradnje. To ukazuje na potrebu sustavnijeg i šireg pristupa rješavanju problema. Na strateškoj je razini potrebno istaknuti i Hrvatsko knjižničarsko društvo koje kao predstavnik struke djeluje na promicanju i zagovaranju stručnih pitanja, obrazovanju i stvaranju stručne literature, izmjeni zakonodavstva te kao posrednik između hrvatske i međunarodne knjižničarske struke. U kontekstu zaštite, posebno treba promotriti stavku koja se odnosi na širenje svijesti o potrebi čuvanja kulturne baštine i sudjelovanje u njezinoj zaštiti koja se treba ostvariti kroz aktivnosti Komisije za zaštitu knjižnične građe. Upravo takve slične komisije u strukovnim udrugama drugih zemalja često imaju ključnu ulogu u poticanju i ostvarivanju preduvjeta za razvoj određene problematike. Na tehničkoj razini, dakle onoj koja se bavi fizičkom zaštitom materijala knjižnične građe i baštine, djeluju prije svega konzervatorski i restauratorski odjeli i laboratoriji. Konzervatorski odjeli koji djeluju na županijskoj razini, ali su pod nadležnošću Ministarstva kulture više su posvećeni nepokretnoj kulturnoj baštini. Kada je u pitanju restauracija i konzervacija građe na papiru, ključnu ulogu imaju laboratoriji pri Hrvatskomu državnom arhivu i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Kada govorimo o operativnoj razini, tu se prije svega podrazumijevaju ustanove koje skrbe o pisanoj baštini i čuvaju ju u svojim fondovima te na temelju nje pružaju usluge zajednici. U kontekstu knjižnica, skrb, čuvanje i davanje na korištenje razlikuje se ovisno o kojoj se vrsti knjižnica radi. Vrste knjižnica zakonski su podijeljene prema namjeni i sadržaju fonda na nacionalne, narodne, školske, sveučilišne, visokoškolske, općeznanstvene i specijalne. Time je i baština pohranjena u njima različitog značaja pa i njena zaštita zahtjeva različite pristupe. U operativnom kontekstu javljaju se i druge ustanove povezane s kulturnom baštinom, poput arhiva, muzeja, galerija, crkvenih ustanova, privatnih zbirki i sl.

Sagledavajući cjelokupni kontekst zaštite pisane baštine s naglaskom na knjižnice, relativno je jasno tko je sve u njemu prisutan, no znatno je nejasnije s kojom ulogom te pogotovo kakve su veze između pojedinih subjekata, koje mogu biti financijske, pravne, stratezijske i savjetodavne, obrazovne te operativne. Financijski odnosi podrazumijevaju odakle i kojim putem dolaze novčana sredstva. Pravni odnosi ukazuju kojim su zakonima vezanima za zaštitu pisane baštine podložne ustanove, ali također i tko donosi te zakone. Stratezijski i savjetodavni odnosi su najsloženiji i pojašnjavaju tko donosi

strateške odluke o zaštiti pisane baštine i o knjižnicama te tko daje savjete o tome. Obrazovni odnosi podrazumijevaju tko poučava o pitanjima knjižničarstva, između ostalog zaštite pisane baštine, dok operativni odnosi prikazuju tko provodi konkretne mjere zaštite nad jedinicama pisane baštine.⁷

Nakon rezultata dobivenih analizom konteksta zaštite pisane baštine u knjižnicama, analizirani su podaci prikupljeni intervjuima. Rezultati intervjuja su grupirani i razmotreni unutar nekoliko kategorija, a to su poimanje zaštite pisane baštine; djelatnosti vezane uz zaštitu pisane baštine; suradnja na pitanjima zaštite; prepreke u provođenju zaštite; poučavanje o zaštiti; financiranje; promjene u sustavu zaštite.

Poimanje zaštite pisane baštine

Svi ispitanici bez daljnijega smatraju zaštitu pisane baštine važnom za očuvanje nacionalnog identiteta, no poimanje onoga što pojam zaštite pisane baštine znači nije u potpunosti jednoznačan. Na strateškoj razini, preciznije pri Ministarstvu kulture, pisana baština sagledava se kao dio cjeline kulturne baštine što je i očekivano vezano za opseg djelovanja. Pod pisanom se baštinom ne podrazumijeva samo građa u knjižnicama i arhivima, nego i dokumentacija koja prati konzervatorske i restauratorske radove i istraživanja. Također se upozorava na potrebu razlikovanja pojmova kulturne baštine i kulturnog dobra pri čemu se smatra da kulturna baština ne mora sva biti i zaštićena, dok kulturna dobra moraju. Pojam zaštite veže se i uz vrste knjižničnih zbirki, primjerice zavičajne zbirke i obvezni primjerak. No uočljivo je i da se više daje prednost nepokretnoj kulturnoj baštini ili drugoj vrsti pokretne baštine. Oni ispitanici na strateškoj razini koji su vezani za knjižničnu praksu, pod pojmom zaštite podrazumijevaju prvenstveno fizičku zaštitu nositelja informacije, a zatim i zaštitu intelektualnog sadržaja. U kontekstu obrazovanja, naglašava se nužnost osvješćivanja o važnosti pisane baštine te znanje o tome što je knjižna baština i zašto ju štiti, kao i to da suvremeno poimanje zaštite kulturne baštine podrazumijeva vrlo složen multidisciplinarni i multikulturološki pristup. Na tehničkoj razini, restauratorski i konzervatorski laboratoriji poimaju svoju ulogu u zaštiti ne samo u smislu pružanja usluga konzervacije i restauracije, nego i u smislu preventivne zaštite, poučavanja i pružanja savjeta, bilo zbog svoje pripadnosti krovnoj ustanovi arhivske i knjižnične struke, bilo zbog toga što su često jedine ustanove takve vrste na određenom području.

⁷ Usp. Krtalić, Maja. Modeli upravljanja zaštitom pisane baštine u knjižnicama. Doktorska disertacija. Zadar : Sveučilište u Zadru, 2010. Str. 148.

Ukazuje se i na promišljanje potrebe usustavljanja ove problematike. Iz perspektive knjižnica koje skrbe o pisanoj baštini, uočljivo je da razumijevanje zaštite pisane baštine ovisi prvenstveno o poslovima koji se pri tome provode, što najčešće proizlazi iz fonda koji knjižnica posjeduje. Odgovori pri tome variraju. Cjelovito i sveobuhvatno planiranje i provođenje prvenstveno preventivne zaštite rijetko postoji u knjižnicama, i to je prvenstveno u onim knjižnicama koje posjeduju vrijedne i stare fondove. Građa se u njima restaurira ovisno o novčanim sredstvima koja su uglavnom nedovoljna i nestalna pa je teško govoriti o sustavnoj konzervaciji i restauraciji. U onim knjižnicama gdje se fond ne smatra baštinskim, mahom je to u narodnim, školskim i visokoškolskim knjižnicama, zaštita se ne vidi kao bitan vid poslovanja. Pri tome je prevladavajuće mišljenje da je zaštita isključivo korektivne prirode. Čak i one knjižnice koje provode mjere preventivne zaštite, poput omatanja građe u zaštitne folije i sl., to ne poimaju kao zaštitu. Postoji i stajalište o podjeli uloga u zaštiti građe gdje bi zaštita trebala biti zadaća prvenstveno onih knjižnica koje su na to obvezane zakonskom regulativom ili na neki sličan način. Neke su knjižnice zbog prirode svog poslovanja usmjerene isključivo na digitalnu građu pa ukazuju na promišljanje problematike digitalne zaštite, ali i na neprepoznavanje povezanosti koncepata tzv. tradicionalne i digitalne zaštite. Iz svega navedenog razvidno je da su pokriveni gotovo svi vidovi u poimanju zaštite, ali su rascjepkani prvenstveno kao posljedica institucionalnih okvira i razina na kojima pojedine instance dolaze u doticaj s pojmom zaštita. Potreba za sustavnim prožimanjem aktivnosti koje se poduzimanju u zaštitu ovdje nedvosmisleno dobiva vrlo veliko značenje.

Djelatnosti vezane za zaštitu pisane baštine

Djelatnosti rada tijela značajnijih za zaštitu baštine vrlo su raznolike. Uprava za zaštitu kulturne baštine pri Ministarstvu kulture ima vrlo širok opseg djelatnosti, od sustava registracije kulturnih dobara, nadzora nad trgovinom kulturnim dobrima, nadzora, poučavanja, održavanja ispita za restauratorsku djelatnost kroz koje se stječe mogućnost dobivanja licence za obavljanje radova na kulturnim dobrima, provođenja zaštitnih radova na kulturnim dobrima te upravnih i neupravnih postupaka vezanih za kulturna dobra, do nadzora zaštitnih radova na kulturnim dobrima kroz mrežu konzervatorskih odjela dislociranih po županijskom ustroju. Osobita se pažnja posvećuje usustavljanju aktivnosti digitalizacije kroz Odjel za digitalizaciju knjižnične, arhivske i muzejske građe. Zanimljivo je i konceptualno gledište da se otkupom knjiga koje provodi Ministarstvo kulture zapravo skrbi o pisanoj baštini tako da se

osigurava da knjižnice dobivaju onu građu koja je vrijedna i ima baštinski značaj, iako knjižnice te mjere smatraju vrlo nepopularnim i neučinkovitim. Također je zanimljivo promotriti поблиže i koncept obveznog primjerka koji sam po sebi predstavlja građu baštinskog značaja kojoj je namijenjena trajna zaštita i čuvanje. Kao takav, dostavlja se knjižnicama koje su ga po zakonu obvezne primati i trajno čuvati i zaštititi. Međutim, tu dolazi do raskoraka budući da je veći dio knjižnica koje primaju obvezni primjerak prisiljen davati ga u posudbu budući da ne dobivaju sredstva za nabavu građe te su time zapravo prisiljeni izravno kršiti njegovu prvotnu zadaću arhivskog primjerka. Uočava se da su aktivnosti koje se provode na nacionalnoj razini usmjerene na jedan vid djelovanja, no nekako nedostaje povezanost i zajedničko strateško planiranje na poslovima zaštite u smislu djelovanja konzervatorskih odjela, zaštite u smislu nabave kroz otkup i obvezni primjerak, zaštite u smislu prezentacije kroz digitalizaciju i sl. Poveznicu prema struci predstavljaju Hrvatsko knjižnično vijeće i Hrvatsko knjižničarsko društvo. Hrvatsko knjižnično vijeće ima zadaću savjetodavnog tijela Ministarstvu kulture RH te je time određen i njegov djelokrug. Ono predstavlja svakako nezaobilaznu stepenicu u podizanju neke problematike na nacionalnu razinu. Hrvatsko knjižničarsko društvo kao stručna udruga bavi se pitanjima zaštite kroz Komisiju za zaštitu knjižnične građe. Stručna pitanja rješavaju se na poticaj i prijedlog komisija što se uvelike svodi na to da će rad i uspješnost komisija ovisiti o zalaganju onih koji ju vode i u njoj djeluju. Ovdje je kao i u prethodnoj analizi uočljivo da se često stanje sagledava iz perspektive ustanova iz kojih dolaze članovi Komisije, što je naravno razumljivo i ima svojih prednosti, ali onemogućuje sagledavanje problematike zaštite na široj nacionalnoj razini i strateško djelovanje u tom smislu, što bi zapravo trebala biti uloga takve komisije. Prepoznaje se potreba da bi Komisija trebala imati jaču savjetodavnu ulogu prema Ministarstvu kulture. Još jedan dio strateške razine koji je ispitan jest znanstveno bavljenje problematikom zaštite pisane baštine. Željelo se dobiti uvid u to koliko bavljenje zaštitom na znanstvenoj razini može doprinijeti cjelokupnom kontekstu dobrobiti baštine u hrvatskim okvirima. Istaknuto je da se u Hrvatskoj tek stvaraju pretpostavke za znanstveno bavljenje zaštitom, no još uvijek se time ne bavi znanstveno. U tom kontekstu razmotreni su i putovi prijenosa znanstvenih spoznaja u praksu, od kojih su istaknuti poučavanje na sveučilištima, publikacije, ne samo znanstvene i objavljene u uglednim časopisima, nego i temeljni udžbenici, izgradnja nazivlja, te različiti vidovi seminara, radionica, ljetnih škola. Djelatnosti konzervatorskih i restauratorskih laboratorija i odjela usmjerene su na provođenje konzervatorskih i restauratorskih zahvata te preventivnu zaštitu ukoliko su odjeli sastavni dio ustanove koja ujedno i čuva

građu. Odjeli pri Hrvatskomu državnom arhivu i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici ujedno imaju, zbog svoje nadležnosti i poučnu i savjetodavnu zadaću. Kako je već spomenuto da se na operativnoj razini poimanje zaštite dosta razlikuje ovisno o vrsti knjižnice, tako se razlikuju i djelatnosti zaštite koje se u njima provode. Iako su neodgovarajući prostor i nedostatno financiranje zajednički problemi gotovo svim ispitanicima, mjere koje se unatoč tome provode, variraju. Regulacija mikroklimatskih uvjeta u spremištima je vrlo rijetka, postoji u većim knjižnicama s vrjednijim baštinskim fondovima. Sveučilišne i znanstvene knjižnice te neke specijalne knjižnice baštinskog značaja, posebice ako imaju fond koji ima status kulturnog dobra, provode opsežnije mjere zaštite, od preventivne do korektivne, dakle provjeru pohrane, dezinfekciju, provjeru korištenja, prevezivanje, restauriranje određenog dijela građe te preformatiranje, iako se neke pri tome suočavaju s iznimno velikim problemima oštećenosti građe ili raskorakom između potreba knjižničnog fonda i ostaloga cjelokupnog poslovanja ustanove. Mjere zaštite znatno su manje zastupljene u narodnim, visokoškolskim i školskim knjižnicama. Ispitane narodne knjižnice najčešće provode preventivnu zaštitu u smislu umatanja knjiga u zaštitne folije i prevezivanja, sigurnosti zgrade i fonda, korištenja zaštitne ambalaže za posebne vrste građe te do neke mjere provedbu projekata digitalizacije. Visokoškolske knjižnice ne provode posebne mjere zaštite, osim redovitog održavanja prostora te nadzora nad korisnicima. Školske knjižnice zaštitu nikako ne smatraju redovitom djelatnošću te se mjere zaštite u tom kontekstu najčešće svode na održavanje prostora čistim i suhim te posjedovanje protupožarnog aparata. U većini slučajeva ne postoji posebno zaduženi djelatnik koji obavlja poslove zaštite, osim pri prevezivanju u ustanovama koje imaju vlastitu knjigovežnicu.

Suradnja na pitanjima zaštite

Suradnja, kada je u pitanju zaštita, postoji najviše na istoj razini, no uočljiv je nedostatak suradnje u vertikalnom smislu između strateške, tehničke i operativne razine. Na strateškoj razini suradnja postoji između Ministarstva kulture i ustanova sličnog djelokruga u Europi, a unutar zemlje između Ministarstva kulture, Nacionalne i sveučilišne knjižnice, županijskih matičnih službi i Hrvatskoga knjižničarskog društva. Negdje su to konkretni oblici suradnje na projektima, a negdje su savjetodavni oblici. Pitanje je, naravno, koliko su ti suradnički odnosi deklarativni, a koliko uistinu produktivni. Obrazovne ustanove ističu potrebu za suradnjom s krovnim ustanovama poput Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Hrvatskoga državnog arhiva i Muzejskoga

dokumentacijskog centra. Konzervatorski i restauratorski odjeli donekle surađuju međusobno, najviše na razmjeni iskustava, ali također i s inozemnim stručnjacima. No, čini se da je suradnja više zasnovana na osobnim poticajima, nego planiranom pristupu te se stoga često ističe potreba sustavnog i planiranog pristupa suradnji. Kada je zaštita u pitanju, najmanje suradnje postoji na operativnoj razini. Suradnja se ostvaruje najviše s Hrvatskim državnim arhivom i Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u smislu provedbe metoda i tehnika konzervacija i restauracije građe i to u onim knjižnicama koje imaju takve fondove koje daju na restauraciju, ili u smislu traženja savjeta za procjenu oštećenja neke građe. Ovo svakako valja povezati s činjenicom da se zaštita isključivo promatra kao aktivnost na tehničkoj razini, dakle djelomično. Česta je suradnja na mjesnoj razini u smislu traženja savjeta ukoliko na području postoji konzervatorski odjel ili knjigovežnica, ili akademska ustanova koja se bavi knjižničarstvom. Spominje se suradnja s Komisijom za muzejske i galerijske knjižnice HKD-a i s kolegama iz istih vrsta ustanova ili građe te suradnja s Ministarstvom kulture, ali u smislu financiranja. Slaba je međuinstitucionalna povezanost i suradnja, pogotovo u smislu zajedničkog rješavanja nekog problema, što govori da se zaštita vidi kao pojedinačni problem svake ustanove. Često se ističe nedovoljna suradnja na savjetodavnoj i upravljačkoj razini, a u tome se posebno vidi izostanak suradnje s nacionalnom knjižnicom.

Prepreke u provođenju zaštite

Temeljne prepreke u provođenju zaštite, prije svega na operativnoj razini, nedostatak su sredstava i neodgovarajući prostori u kojima je građa smještena, što je navedeno kod svih ispitanika. No, upozoreno je i na nedovoljnu poučenost o zaštiti. Istaknuti su i problemi koji proizlaze iz statusa knjižnice, primjerice u slučaju knjižnica u sastavu, specijalnih knjižnica ili knjižnica pod nadležnošću Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta koje imaju građu u statusu kulturnog dobra. Kao problem navodi se i nedostatak osoblja koje bi se time bavilo i nestalnost provođenja mjera zaštite uslijed svih ranije navedenih razloga, prvenstveno financijskih. Dio problema vidi se i u zakonu, ali i u matičnosti. Tek su dva ispitanika sagledala problematiku u širem kontekstu i dotakli se problema strateškog upravljanja na državnoj razini.

Obrazovanje o zaštiti

Pitanje o tome koliko se ispitanici na operativnoj razini smatraju obrazovanim u području zaštite, pokazalo je da je većina ispitanika prošla neki

oblik formalnog obrazovanja, bilo da se tu radilo o kolegiju koji su slušali na studiju ili o predmetu u okviru stručnog ispita. Zanimljivo je primijetiti da se oni ispitanici koji su zaštitu građe polagali na stručnom ispitu smatraju bolje obrazovanima o toj problematici od onih koji su je slušali kao kolegij na studiju. No, većina ispitanika smatra kako ne posjeduje dovoljno potrebnih znanja o zaštiti i izražava potrebu za dodatnim oblicima obrazovanja kao što su seminari, tečajevi, predavanja, radionice i stručna literatura. Tek manje njih navodi kako zapravo nema potrebe za dodatnim poučavanjem o zaštiti bilo zato jer znaju ono što je potrebno za rad ili imaju unutar ustanove stručnjake koji brinu o tome. Postoji potreba za dodatnim znanjima o zaštiti elektroničke građe. Navodi se i kako je potrebno obrazovanje za osoblje koje je također u čestom doticaju s građom, ali nema stručno knjižničarsko obrazovanje, a usporedba se povlači s obveznim tečajevima poput zaštite na radu i gašenja požara. Nevezano uz oblik dodatnog obrazovanja, naglašeno je da to mora biti jednostavno i primjenjivo u praksi. Više je puta pohvaljena inicijativa Nacionalne i sveučilišne knjižnice "SOS za knjigu" kao praktičan oblik obrazovanja. No, obrazovanje ne mora doći samo izvana, nego se prepoznaje i odgovornost unutar samih ustanova.

Financiranje

Izvori financiranja za djelatnosti ustanova na svim trima razinama dolaze najvećim dijelom iz državnog proračuna. Udio vlastitih sredstava kao i iznalaženje dodatnih novčanih sredstava je vrlo mali na operativnoj razini, a na strateškoj razini ga većinom i nema. Udio vlastitih sredstava nešto je veći na tehničkoj razini budući da se pružaju usluge restauracije i konzervacije i drugim imateljima građe, ne samo vlastitoj ustanovi unutar koje je odjel. Prihodi stečeni na taj način ulažu se u opremu i materijale. Teško je bilo procijeniti udio sredstava koji se u knjižnicama izdvaja za zaštitu u odnosu na troškove ukupnog poslovanja, najviše stoga jer to nije redovito, nego se radi po programima kada se za to dobiju sredstva. Dio knjižnica koje su u sustavu obrazovanja, visokoškolske i školske knjižnice, ne raspolažu svojim sredstvima tako da planiranje budžeta nije moguće. U sličnim okolnostima rade i specijalne knjižnice koje su dio neke ustanove, no u njima je vjerojatno zbog specifičnosti fonda planiranje nešto sustavnije. Školske knjižnice se suočavaju s problemom izostanka financiranja za nabavu građe, tako da se o sredstvima za zaštitu niti ne razmišlja. One knjižnice koje provode preventivnu zaštitu u smislu nabave zaštitnih materijala, poput folija i kutija, te osiguranja nadzora i sigurnosti nad fondom, ističu kako za to izdvajaju oko 1 do 2 posto ukupnog

proračuna. Svi ispitanici izjasnili su se da bi nešto promijenili u načinu financiranja koji bi trebao biti poticajni i uvažavati mjerila uspješnosti poslovanja ustanova. Izražena je potreba za povećanjem udjela izvaninstitucionalnog financiranja, samostalnim raspolaganjem sredstvima kod onih ustanova koje zbog svog statusa to u ovakvom sustavu ne mogu, te potreba za učinkoviti-
jom preraspodjelom sredstava. Skreće se pozornost i na zakonsku regulativu prema kojoj su jasno istaknute kaznene mjere za knjižnice koje ne provode zaštitu ili ne obavljaju dio svog poslovanja, no u kojoj se ne navodi koje su posljedice za osnivače koji ne financiraju svoju knjižnicu.

Promjene u sustavu zaštite

Završno je pitanje u intervjuima sa svim ispitanicima bilo pitanje što bi općenito promijenili u sustavu zaštite. Na strateškoj razini istaknute su sljedeće potrebne promjene: više stručno obrazovanog osoblja, bolje gospodarsko korištenje kulturne baštine, više poučavanja o kulturnoj baštini općenito i društveno osvješćivanje, određena mjerila izbora i nabavne politike u knjižnicama, svijest i kod nakladnika o ulozi u promoviranju i očuvanju baštine, središnja baza podataka oštećene, restaurirane i digitalizirane građe. Na tehničkoj razini, također se ističe potreba poučavanja vlasnika, odnosno imatelja baštine o njihovoj zaštiti te nedovoljna opća poučenost, ali i nedostatak specijaliziranog osoblja, nedostatak stručne literature te nedostatak istraživanja materijala građe i metoda zaštite. Također se ističe i problem nedovoljne zainteresiranosti za pisanu baštinu u odnosu na nepokretnu baštinu koja se smatra reprezentativnijom. Rješenje se vidi u usustavljanju bavljenja problemom zaštite pisane baštine. Što se operativne razine tiče, prijedlozi za promjene u sustavu zaštite različiti su i na neki se način dotiču svih vidova zaštite. Smatra se važnim: usustaviti financiranje; jasno odrediti mjerila selekcije za zaštitu; raditi na podizanju svijesti i obrazovanju; razviti sustav prijenosa najnovijih spoznaja iz teorije u praksu na učinkovit način te osigurati tehnološku i obrazovnu podršku; osigurati komunikaciju i koordinaciju, timski rad te izbjeći udvostručivanje posla; povezati različite dijelove poslovanja, primjerice, već kod izgradnje zgrade brinuti o budućoj zaštiti fonda. Ističe se i kako je Nacionalna i sveučilišna knjižnica ta ustanova koja ima zakonsku dužnost razviti i provoditi sustav zaštite, ali u tome ne uspijeva, niti sustav postoji. Nužnim se vidi stvaranje ekipiranog i više financiranog središta za zaštitu, kako ne bi svaka knjižnica stvarala svoj sustav zaštite i nabavljala svoju tehnologiju, nego kako bi se omogućilo učinkovito i zajedničko djelovanje. Potreba za tim postoji i na nacionalnoj i na regionalnoj razini. Zakonska regulativa smatra

se dobrom, ali se problem vidi u njenoj provedbi. Na navedene komentare o postojanju sustava zaštite u Hrvatskoj, ali koji iz više razloga ne uspijeva biti učinkovit, nadovezuju se i primjedbe o izostanku komunikacije kao važnom preduvjetu za učinkovitost.

Promatrajući do sada analizirane rezultate, uočljivo je da postoje svi potrebni dijelovi da bi zaštita pisane baštine funkcionirala, no ono što je tomu prepreka jest njihova raspršenost i nedovoljno jasna određenost opsega odgovornosti te slabe komunikacijske veze između pojedinih dijelova sustava. Temeljni je problem nepostojanje dugoročnoga strateškog planiranja na nacionalnoj razini. U svjetlu prikupljenih i analiziranih rezultata, prokomentirat će se pretpostavke od kojih se pošlo:

- *Ne postoji nacionalna strategija zaštite koja bi objedinila i usmjerila pojedinačne napore ustanova koje skrbe o pisanoj baštini.*

Niti jedna ustanova na strateškoj razini u čijem bi djelokrugu moglo biti donošenje nacionalne strategije zaštite pisane baštine nije se dotakla toga pitanja. Ipak, na to se upozorava i s tehničke i s operativne razine. Pojedinačne knjižnice više su puta istaknule potrebu za usmjeravanjem i podrškom s nacionalne razine, potrebom postojanja strategije koja će osigurati da se sredstva troše racionalno i učinkovito te da se aktivnosti ne ponavljaju. Tek se jedan dio zaštite baštine, a to je zaštita digitalnog sadržaja i digitalizacija baštine strateški promišlja kroz nacionalni ured i nacionalnu strategiju digitalizacije. Zašto baš taj dio, može se komentirati s više gledišta, kao posljedica aktualnosti teme digitalizacije i digitalne zaštite, ili pak kao posljedica pojačanih aktivnosti digitalizacije u knjižnicama, što je nametnulo potrebu za nacionalnom koordinacijom, ili pak kao posljedica promišljanja i poticaja skupine stručnjaka koji su prepoznali nužnost takvog pristupa. No, svakako se može postaviti pitanje, zašto je samo digitalizacija koordinirana na nacionalnoj razini, a ne cjelokupna skrb o baštini.

- *Ne postoji koordinacija i planiranje na strateškoj razini.*

Strateški gledano, postoji dovoljno ustanova koje brinu o pojedinim dijelovima zaštite baštine, i na razini Ministarstva kulture, i kroz stručno udruženje, i kroz poučavanje bilo formalno, bilo različite oblike cjeloživotnog učenja, pa i kroz znanstveno bavljenje problematikom baštine i njenog očuvanja. No, čini se da su ti dijelovi slabo povezani. Iako se ističe međusobna suradnja, ona je zapravo ostvarena unutar djelatnosti koje ustanove provode, što je razumljivo. No, potrebno je tražiti načine da se uskladi rad svih subjekata prisutnih na strateškoj razini zaštite. Planiranje dakako postoji, ali opet vezano za

pojedinačne dijelove rada ustanove i ne izlazi iz njenih okvira. Imamo dovoljno tijela i ustanova koje obavljaju svoj posao, no potrebno ih je učinkovito povezati i uskladiti.

- *Važnost pisane baštine i njene zaštite nije dovoljno društveno prepoznata.*

U ukupnom kontekstu baštine, težište se stavlja na zaštitu nepokretne baštine, prvenstveno u smislu konzervacije i restauracije. Pisana baština čini se da je u drugom planu, bilo da nije dovoljno reprezentativna i društveno prepoznata, ili nije toliko gospodarski iskoristiva kao nepokretna baština, ili je naprosto ima u znatno većim količinama od drugih vrsta baštine što predstavlja prepreku (izazov) u organizaciji i provedbi njene zaštite. No ono što je možda i veći problem jest neprepoznavanje važnosti zaštite unutar same knjižničarske struke jer se ona najčešće ne poima kao sastavni dio knjižničnog poslovanja, nego kao izvanredna aktivnost koja se provodi ako je to nužno.

- *Nije jasno određeno koje bi tijelo i ustanova trebali preuzeti nadzor, usklađivanje i planiranje aktivnosti zaštite.*

Sva tijela i ustanove značajne za zaštitu baštine i djelovanje knjižnica na neki način ističu svoju ulogu u očuvanju baštine te unapređenju i razvijanju sustava zaštite. Očekivanja su usmjerena prema Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici koja i zakonski ima obvezu skrbiti o nacionalnoj baštini, razvijati nacionalni sustav i pružati podršku ostalim ustanovama te u svojim dokumentima to jasno i ističe. Nacionalna knjižnica po svojoj zadaći trebala bi, ako ništa drugo, potaknuti stvaranje preduvjeta za donošenje strategije zaštite te određivanja sustava zaštite u cjelini, kao i da se u to uključe svi koji su potrebni za njegovo ostvarenje. Zašto se to ne ostvaruje i koje su prepreke tome, ostalo je nejasno. Jedan od problema jest upravo taj deklarativni izričaj da je sve organizirano, usustavljeno i zaštićeno, da se na svemu radi, a tek dublje vrednovanje i detaljna analiza stanja pokazuje da baš i nije tako.

- *Prevladavajuća je tehnička razina zaštite i poimanje zaštite isključivo u smislu konzervacije i restauracije.*

Ova je pretpostavka potvrđena već pri početnom dogovaranju intervjua s ispitanicima. Redoviti je odgovor bio da ispitanik ne zna o tome, nije dovoljno kompetentan nešto reći, ne provodi zaštitu te sugestija da se za informacije o zaštiti baštine bolje obratiti nekom konzervatorskom ili restauratorskom odjelu. Nadalje se u detaljnijim razgovorima pokazalo da se i pod aktivnostima zaštite smatraju isključivo one tehničke naravi.

- *Ne postoji dovoljno laboratorija i obrazovanog osoblja za potrebe restauracije i konzervacije pisane baštine.*

Vezano uz količinu pisane baštine, velike su potrebe za tehničkom razinom zaštite, osobito restauracijom. No, one se uvelike niti ne ostvaruju zbog pomanjkanja novčanih sredstava. S druge strane, i postojeći je broj laboratorija mali. Iako postoje konzervatorski odjeli podijeljeni prema županijskom ustroju, malo ih je specijalizirano za papir. Tu vodeću ulogu imaju laboratoriji pri Hrvatskomu državnom arhivu i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici kojima se usmjerava većina imatelja pisane baštine, dok se dio usmjerava i na restauratorski odjel u Dubrovniku. S jedne strane, dakle, postoji potreba rasterećenja i osnivanja laboratorija barem po regionalnom ustroju. S druge strane, postavlja se pitanje učinkovitosti ulaganja i opremanja više laboratorija skupocjenom i suvremenom opremom. U svakom slučaju, rješavanju ovog problema treba pristupiti sustavnim istraživanjem i osmišljavanjem plana kojim bi se zadovoljile potrebe, osigurao učinkovit način financiranja, a izbjegla neisplativost ulaganja u takve projekte. U tom pogledu kao ključno se nameće institucionalno određivanje takovih središta za tehničku zaštitu, tj. pitanje trebaju li takova središta biti pri akademskim ustanovama, kao samostalne ustanove, pri nekoj od baštinskih ustanova ili pak u privatnoj, tj. komercijalnoj sferi. Upozoreno je na velik problem nedostatka obrazovanog osoblja konzervatora-restauratora, posebno onih specijaliziranih za papir. Odjel koji ih školuje u Dubrovniku smatra kako će dio studenata koji neće moći naći posao u državnim laboratorijima jer ih je malo, morati krenuti u otvaranje vlastitih radionica. Ovdje se nedovoljno laboratorija i nedovoljno osoblja kreće u krugu. Nemoguće je otvoriti više laboratorija bez osoblja koje bi u njemu radilo, s druge strane, nema smisla školovati osoblje koji neće imati gdje raditi. S treće pak strane imateljima pisane baštine treba osigurati dovoljno sredstava za korištenje laboratorija. Kako je rečeno, za ovu problematiku treba naći sustavno i učinkovito rješenje.

- *Ne postoji redovna povezanost tehničke i operativne razine.*

Ovu je pretpostavku nešto teže potvrditi ili odbaciti jer je u određenoj mjeri nejasna razina povezanosti kao strogo određenog pojma. Naime, komunikacija svakako postoji, ali se ona odvija najčešće u slučajevima kada knjižnice imaju potrebu zatražiti savjet za konkretan i najčešće hitan problem kada su se stvari već bitno zakomplicirale, primjerice kod pojave plijesni na dijelu fonda, ili kada konkretnu građu treba restaurirati. Uočljivo je i da knjižnice u području gdje se nalazi nekakav laboratorij, primjerice u Zagrebu ili Rijeci, mnogo češće kontaktiraju stručno osoblje na tehničkoj razini i traže savjet.

Osoblje koje radi u laboratorijima ističe otvorenost i potrebu komuniciranja s imateljima pisane baštine, upravo zato da bi se na građi na vrijeme uočila oštećenja i da se ona nakon vremenski i financijski zahtjevnih postupaka restauracije ne bi vratila u iste uvjete u kojima je i propala. Ovdje se ne čine potrebnima velike promjene i koraci, nego je potrebno poraditi na shvaćanju da je komunikacija nužna i svakako normalna. Potreban je iskorak i s jedne i s druge strane.

- *Osoblje koje radi u ustanovama koje skrbe o pisanoj baštini većinom nije dovoljno osviješteno i poučeno o zaštiti.*

Ova će se pretpostavka prokomentirati prvenstveno u kontekstu knjižnica. Moguće ju je potvrditi uz određene gradacije ovisno o vrsti knjižnice. Već navedena činjenica da se zaštita ne smatra sastavnim dijelom knjižničkog poslovanja govori o tome da ne postoji previše raširena svijest o tome što je zaštita u onom sveobuhvatnom smislu riječi te da se ona poima djelomično. Poučenost o zaštiti temelji se na znanjima stečenim unutar formalnoga fakultetskog ili stručnog obrazovanja, ali se unatoč tome smatra nedovoljnom. Potrebno je nešto reći i o specifičnosti pojedinih vrsta knjižnica u odnosu na zaštitu. Potrebe za zaštitom razlikuju se kako je već ranije spomenuto ovisno o vrsti knjižnice, njenom poslanju i potrebama korisnika. No, uz to se veže i različito razumijevanje zaštite i različita razina osviještenosti i poučenosti. Iako nije moguće u potpunosti poopćiti, može se zaključiti da je osoblje knjižnice poput nacionalne, sveučilišne i znanstvene, koja ima stare i vrijedne fondove, osviještenije o zaštiti, osoblje narodne i fakultetske knjižnice ju smatraju potrebnom, ali ne prepoznaju kao dio redovnog knjižničkog poslovanja, dok su školske knjižnice općenito knjižnično poslovanje stavile u drugi plan, a zaštitu pogotovo.

- *Osoblje koje radi u ustanovama koje skrbe o pisanoj baštini teško dolazi do informacija i savjeta o zaštiti.*

Potvrdila se slaba osviještenost i poučenost o pitanjima zaštite. Glavna je prepreka teškoćama u nalaženju informacija o zaštiti nepostojanje literature o zaštiti na hrvatskom jeziku, posebice literature koja bi na jednostavan, kratak i praktičan način prenosila osnovne spoznaje. Informacije o zaštiti potrebne su na više razina, od toga kako preventivno štiti građu, kako upravljati zaštitom kao sastavnim dijelom knjižničkog poslovanja do toga kako prepoznati oštećenja na građi i njihove uzročnike te kako i kada reagirati i uputiti građu stručnom osoblju konzervatorima i restauratorima. Literatura je samo jedan od načina prijenosa informacija. Tu su, također, potrebne radionice i seminari,

i u klasičnom obliku i u online okruženju. Kako sudjelovanje na seminarima zahtijeva vrijeme, novac i odsutnost s posla, to nije moguće za svakoga. S druge strane, čitanje literature također može biti vremenski zahtjevno i demotivirajuće ako ona nije primjerena potrebama onoga koji čita. Najučinkovitiji je način postojanje različitih mogućih oblika prijenosa znanja, što omogućuje izbor i njihovo kombiniranje. U trenutnim okolnostima, literature na hrvatskom jeziku gotovo uopće nema, da i ne govorimo o onoj praktične vrste, a seminari se provode unutar CSSU-a i posvećeni su preventivnoj zaštiti, što je tek jedan dio, no veći je problem što bez šire osviještenosti osoblja, seminari i radionice koji se i organiziraju privlače one sudionike koji su toga ionako već svjesni.

- *Prevladavajuće je mišljenje da prepreke u provođenju zaštite proizlaze isključivo iz nedovoljno novčanih sredstava i iz ograničenja prostora u kojima je pisana baština smještena.*

Ova je pretpostavka u potpunosti potvrđena jer se nedostatak financija i prostora vide kao glavne prepreke provođenju zaštite. No, u većini slučajeva, uvažavajući da se zaštita smatra marginalnom aktivnošću u knjižnici, rijetko se traže načini da se te prepreke smanje, ako već ne mogu biti potpuno uklonjene. Dokle god se ograničenja sredstava i prostora, koja su bez sumnje velika, budu vidjela kao prepreke, a ne izazovi ili okviri u kojima treba djelovati, teško će se napraviti pomak u zaštiti. Najviše se pomaka u takvom viđenju može napraviti upravo osvještavanjem i poučavanjem.

- *Svi dijelovi potrebni za učinkovitu organizaciju zaštite postoje, no nisu iskorištene maksimalne mogućnosti niti su učinkovito organizirani.*

Ova pretpostavka predstavlja ujedno i temeljni problem u organizaciji zaštite hrvatske pisane baštine. Svi dijelovi potrebni za učinkoviti sustav zaštite doista postoje, no djelotvornost sustava se negdje gubi. Zakoni i pravilnici koji uređuju pitanja zaštite postoje, zašto se oni ne provode u praksi, drugo je pitanje. Ustanove čiji je zadatak skrbiti o zaštiti pisane baštine na nacionalnoj razini također postoje. Tu su tijela pri Ministarstvu kulture zadužena za kulturnu baštinu te za knjižnice općenito koja bi, između ostalog, trebala podržavati i poticati razvoj sustava zaštite i osigurati pretpostavke za njegovu implementaciju. Tu je, zatim, Hrvatsko knjižničarsko društvo koje treba oslušivati potrebe struke i biti posrednik između konkretnih knjižnica i konkretnih problema te traženja njihovog rješenja na strateškoj razini. Tu je, naposljetku, Nacionalna i sveučilišna knjižnica koja mora biti središnja točka hrvatskoga

knjižničnog sustava i svih njegovih vidova, a ona je to samo deklarativno, barem kada je zaštita u pitanju. Primjerena stručna literatura te oblici poučavanja pored onoga formalnoga fakultetskog možda ne postoje u dovoljnoj količini – i to je odgovornost svih onih koji su se u radu, bilo praktično bilo znanstveno, doticali problematike zaštite no nisu to širili dalje – ali tu je podgradnja koja takvu literaturu može proizvesti, od akademske do stručne zajednice. Novčana sredstva koja se daju u zaštitu također postoje, iako nedovoljna. Problem leži u njihovoj raspodjeli kroz sve strukture, od načela traženja i dodjeljivanja do njihove raspodjele i potrošnje. Velik je nedostatak oslanjanje isključivo na sredstva koja se dobivaju od osnivača knjižnica. Iako se navodi da za traženje dodatnih izvora sredstava osoblje najčešće nema niti znanja niti vremena, to je nužnost. Podgradnja laboratorija za konzervaciju i restauraciju postoji i, iako ih možda nema dovoljno, iako bi ih trebalo rasporediti po regionalnoj osnovi i pojačati međusobnu komunikaciju, taj dio sustava zapravo djeluje najbolje jer obavlja svoj posao. No, potreban je njihov veći iskorak prema imateljima baštine te veća otvorenost i komunikativnost. Velik dio problema leži u prebacivanju odgovornosti. Tvrdimo da sve imamo, a uz to očekujemo da, ako naš dio rada zakaže, ostali dijelovi dobro djeluju pa će se nadoknaditi što nedostaje izostankom naše učinkovitosti. No to se ipak ne nadoknađuje. Temeljnim se čini nedostatak jasno određene odgovornosti i cjelovite slike zaštite pisane baštine u Hrvatskoj.

<p>STRATEŠKO-TEORIJSKI VID</p>	<p>Postojeće stanje</p> <p>Nepostojanje nacionalne politike i strategije zaštite pisane baštine; Slaba usklađenost i komunikacija između tijela koja djeluju sa zadacima očuvanja kulturne baštine; Nejasno određena odgovornost za zaštitu; Nepoznavanje što sve pisane baštine postoji i u kojim ustanovama je pohranjeno; Neodređenost i zapuštenost samostanskih knjižnica kao binog dijela baštine koji nije u sustavu informacijskih ustanova; Nedovoljno razjašnjena mjerila i pravila o kulturnom dobru; Marginaliziranost pisane baštine u odnosu na ostale vrste baštine.</p>	<p>Željeno stanje</p> <p>Postojanje nacionalne politike i strategije zaštite pisane baštine; Ustavljavanje i uspostavljen model zaštite pisane baštine; Baza podataka o tome što sve postoji od pisane kulturne baštine i u kojim je ustanovama pohranjeno; Čvrsta i redovita usklađenost i komunikacija između tijela koja djeluju sa zadacima očuvanja kulturne baštine; Jedinstven nastup prema financierima; Postojanje jedinstvenog tijela specijaliziranog za zaštitu pisane baštine koje će imati savjetodavnu, obrazovnu, financijsku i nadzornu zadaću; Zastupljenost zaštite u poslanju pojedinačnih knjižnica.</p>	<p>Razne razvoj</p> <p><i>Pracizna.</i> Odrediti kontekst zaštite pisane baštine. Ustaviti tijela i ustanove koje imaju odgovornost za zaštitu, preispitati njihove uloge i strategije rada, ojačati suradnju i komunikaciju. Odrediti odgovornost za pojedine vrlove zaštite. <i>Djelomično razvijena.</i> Izraditi nacionalnu strategiju zaštite. Izraditi plan razvoja pojedinih djelova zaštite. Razviti baze podataka o postojećim fondovima. <i>Razvijena.</i> Implementirati nacionalnu strategiju. Osnovati jedinstveno tijelo specijalizirano za zaštitu pisane baštine koje će imati savjetodavnu, obrazovnu, financijsku, nadzornu zadaću (ili preoblikovati zadaću nekoga postojećeg tijela ili ustanove). Povezati pojedinačne knjižnice ili vrste knjižnica u sustav zaštite. Strateški usmjeriti financiranje. Pratiti i vrednovati sustav zaštite.</p>
<p>EKONOMSKO-PRAVNI VID</p>	<p>Financiranje zaštite je djelomično; Financiraju se pojedini programi zaštite; Ne postoji sustavni i stalnost financiranja u okviru ustanova; Sustavo sve je ograđeno u tome da Ministarstvo kulture svake godine dodjeljuje dio sredstava u okviru najčešća za potrebe u kulturi; Unutar ustanova zaštita većinom ne ulazi u financijske planove; Financiranje zaštite dolazi iz državnog proračuna, rijetko od drugih financijera; Postoje značajni pravni dokumenti, ali nisu zaživjeli u praksi; Postoje načini na koji struka utječe na izmjene pravnih dokumenata, ali je taj postupak vrlo spor ili se njegove mogućnosti ne koriste u potpunosti.</p>	<p>Postojanje modela financiranja zaštite baštine; Stalnost sredstava za zaštitu koja se dodjeljuju ustanovama; Postojanje i korištenje drugih izvora sredstva i drugih financijera; Financijsko planiranje unutar ustanova u koje je uključena zaštita kao redoviti dio poslovanja; Praksenje i upravljanje troškovima zaštite; Neovisnost financiranja u mjeri u kojoj je moguća unutar knjižnica u sastavu određenih ustanova; Usklađenost financijskih planova te politike i strategije zaštite; Jasno određene gdje se i zašto usmjeravaju sredstva za zaštitu, usklađeno s političkim i strateškim zaštitom, i nacionalno i institucionalno; Primitivnost (primjenjivost) pojedinih stavki zakona; Jasnije određivanje postupanja s kulturnim dobrima i u pravnom i u ekonomskom smislu.</p>	<p><i>Pracizna.</i> Detaljno analizirati postojeće sustav financiranja. Izraditi nacionalni model financiranja zaštite baštine; Odrediti podjelu financijske odgovornosti za zaštitu. Uočiti potrebe za promjenama u pravnim dokumentima. <i>Djelomično razvijena.</i> Izraditi institucionalne modele financiranja. Uvrstiti poslove zaštite u financijsko planiranje svih vrsta knjižnica. Pratiti i procjenjivati troškove zaštite. Razviti sustav učinkovite komunikiranja s donositeljima zakona radi sugeriranja potrebnih izmjena. <i>Razvijena.</i> Stvoriti održive financijske planove. Uključiti komercijalni odjel i gospodarsko iskorištenje kulturnih izvora. Implementirati zakonsku regulativu.</p>
<p>OBRAZOVNI VID</p>	<p>Uključeno znanja o zaštiti u programe formalnog fakultetskog obrazovanja knjižničara; Nedostatak literature o zaštiti na hrvatskom jeziku bilo koje vrste; Nedovoljna osviještenost osoblja da je zaštita sastavni dio ukupnog poslovanja knjižnice; Neustaljeni načini dolazanja do potrebnih savjeta; Neodređenost prijenosa novih teorijskih spoznaja u praksu.</p>	<p>Određena potrebna znanja o zaštiti koja treba imati osoblje na općoj razini, zatim ovisno o vrsti posla koju obavlja te ovisno o vrsti ustanove u kojoj radi; Određena potrebna znanja o zaštiti koja trebaju imati korisnici; Postojanje stručne literature na hrvatskom jeziku – prvenstveno udžbenika, priručnika i promotivnih materijala za osoblje; Postojanje obrazovne i promotivne grane o zaštiti namijenjene korisnicima; Postojanje tečajeva, radionica i seminara o preventivnoj zaštiti, o korektivnoj zaštiti, o upravljanju zaštitom i o planiranju zaštite, o katastrofa (u klasičnom obliku i online); Poučenost osoblja o pitanjima zaštite; Osviještenost osoblja da je zaštita sastavni dio ukupnog poslovanja knjižnice; Mogućnost da se jednostavno i brzo dođe do potrebnog stručnog savjeta; Stalnost prijenosa novih teorijskih spoznaja u praksu.</p>	<p><i>Pracizna.</i> Odrediti potrebni korpus općih i specifičnih znanja i kompetencija. Napisati i objaviti ili prevesti temeljnu literaturu. Prilagoditi promotivnu i poučnu gradnju o zaštiti namijenjenu osoblju i korisnicima. <i>Djelomično razvijena.</i> Proširiti postojeće oblike i teme zaštite unutar CSSU-i i drugih mogućih ustanova. Osmisliti i ponuditi online poučnu gradnju. Osvijestiti sve osoblje knjižnice da i njihove aktivnosti doprinose dobru bitu, bez obzira koji posao rade. <i>Razvijena.</i> Poučavanje-korisnika i osoblja o rukovanju gradom provoditi kao redovitu aktivnost. Pratiti najnovije teorijske spoznaje i tražiti načine kako ih primijeniti u praksi. Razvijati specifična znanja o zaštiti ovisno o potrebama knjižnice. Ustaviti način poučavanja novog osoblja. Poticati sve oblike formalnog i neformalnog usavršavanja. Organizirati znanstvene skupove na temu zaštite. Uspostaviti jasnu proceduru koje se obratiti za stručni konzervatorski savjet.</p>
<p>MATERIJALNO-OPERATIVNI VID</p>	<p>Zaštita se ne smatra i najčešće ne provodi kao sastavni dio knjižničkog poslovanja; Većinom se ne poznaaje i ne ispituje stanje fondova; Odluke o zaštiti donose se nedovoljno argumentirano; Ne analizira se cjelokupni kontekst zaštite; Ne postoji planiranje i spremnost za slučaj katastrofe; Ne implementiraju se dovoljno znanja o zaštiti; Pohrana i mikrofilmarski uvjeti često nisu primjereni; Gradom se često rukuje neprimjerenom; Ne pridržava se uvjeta propisanih Pravilnikom o zaštiti grada; Postoji tehnika podgradnja i podrška u pojedinim ustanovama, ali ne postoji sustav; Često nisu jasne aktivnosti koje može raditi osoblje unutar knjižnice, a koje treba raditi vanjski izvršitelj.</p>	<p>Organiziranost aktivnosti zaštite u skladu s cjelokupnim poslovanjem; Određivanje cjelokupnoga institucionalnog konteksta zaštite – jake i slabe strane ustanove, okolina, čimbenici rizika i sl.; Provođenje ispitivanja stanja fondova kao preduvjet implementacije ostalih aktivnosti zaštite; Praćenje stanja fondova; Prijemna znanja i osmišljeni uvjeti pohrane grada i rukovanja njome; Određivanje podjele odgovornosti za zaštitu (ko dodjeljuje zadatke, ko ih provodi); Planiranje i spremnost za slučaj katastrofe; Prijemna zakonske regulative u operacionalizaciji zaštite; Postojanje tehničke podgradnje na nacionalnoj razini; Postojanje tehničke podgradnje (oprema i podrška) na institucionalnoj razini u mjeri koja je potrebna. Podjela tehničke podrške prema regionalnoj osnovi; Određene usluge vanjskih izvršitelja i one koje se više unutar ustanove.</p>	<p><i>Pracizna.</i> Odrediti elemente za analizu institucionalnog konteksta zaštite. Razviti sredstva kojima je moguće promijeniti perspektivu zaštite unutar pojedinih vrsta knjižnica. Prepoznati prepreke u implementaciji znanja o zaštiti i zakonski propisanih mjera. <i>Djelomično razvijena.</i> Razviti metodologiju ispitivanja stanja fondova. Osigurati podršku u implementaciji ispitivanja stanja fondova. Razviti strukturu odgovornosti za zaštitu. Implementirati osnovne mjere zaštite. Pratiti mikroklimatske uvjete. <i>Razvijena.</i> Razviti institucionalne modele zaštite. Provoditi institucionalna ispitivanja stanja fondova kako bi se dobila nacionalna slika. Razviti tehničku podgradnju na regionalnoj osnovi primjerenom prethodno utvrđenim potrebama. Osigurati redovitu provedbu svih potrebnih aktivnosti zaštite i njihovu usklađenost od preventivne do korektivne razine.</p>
<p>KULTUROLOŠKO-DRUŠTVENI VID</p>	<p>Nedovoljna osviještenost društva o važnosti baštine i njene zaštite; Nedovoljno društveno iskorištenje mogućnosti baštine za kulturni, ali i gospodarski razvoj; Zbog nepoznavanja ukupnog korpusa hrvatske pisane baštine nisu jasno određena mjerila selekcije i vrednovanja na nacionalnoj razini; Česta je neusklađenost mjerila selekcije i vrednovanja u vrednovanju u odnosu na poslanje ustanove i potrebe korisnika; Stvaranje novih usluga još uvijek, je u kontekstu već postojećih korisnika knjižnica (npr., digitalizacija); Nije prepoznatljiva cjelokupna društvena odgovornost za zaštitu pisane baštine, a onda niti posljedice neodgovornosti koje iz toga proizlaze.</p>	<p>Sira prepoznatljivost osviještenosti pisane baštine i njezine zaštite unutar društva i društveno osviještenost; Razvijena mjerila selekcije i vrednovanja pisane baštine na nacionalnoj razini; Usklađivanje mjerila selekcije s poslanjem, strategijom i politikom zaštite; Zaštita u odnosu na potrebe korisnika; Određivanje mjesne, nacionalne i međunarodne vrijednosti pisane baštine; Odgovornost za zaštitu i određivanje posljedica neodgovornosti; Stvaranje novih usluga.</p>	<p><i>Pracizna.</i> Oblikovati načine društvenog osvješćivanja; Razviti mjerila selekcije i vrednovanja na nacionalnoj i institucionalnoj razini. <i>Djelomično razvijena.</i> Implementirati mjerila selekcije i vrednovanja na nacionalnoj i institucionalnoj razini. Uključiti širi društveni kontekst u planiranje i provođenje zaštite. <i>Razvijena.</i> Razvijati i nuditi usluge različitim društvenim područjima, poput obrazovnog sustava, kulturnog turizma, gospodarskog razvoja. Poticati društvenu odgovornost.</p>

3. Identificiranje polazišta za stvaranje modela upravljanja zaštitom pisane baštine u Hrvatskoj

Svaki od navedenih vidova pod određenim uvjetima može biti polazni u stvaranju modela upravljanja zaštitom pisane baštine, ovisno o žarišnim točkama problema te cilju koji se želi ostvariti. Prijedlog koji proizlazi iz ovog istraživanja jest da se na općoj razini krene od obrazovnog vida upravljanja zaštitom iz nekoliko razloga. Istraživanja konteksta zaštite pisane baštine u Hrvatskoj pokazala su da velik dio problema u zaštiti proizlazi iz nedovoljne osviještenosti i poučenosti o problematici zaštite i njenim mogućnostima. Stoga bi se pristupanjem razvoju obrazovnog vida zaštite i stvaranju poučnih sadržaja uvelike smanjio postojeći problem. S druge strane, implementacija ovog vida je i doista najviše izvediva jer ne zahtijeva prevelika sredstva ili prestrukturiranje cjelokupne strukture. Treća činjenica kojom se dokazuje odabir obrazovnog vida kao polaznog jest u tome da on znatno zadire u ostale vidove i preduvjet je njihova uspješnog ostvarenja. Odgovornost za stvaranje obrazovne građe kao što su udžbenici, priručnici, smjernice te promotivna građa leži prvenstveno na akademskoj zajednici, no također i stručnom tijelu kao što je Komisija za zaštitu knjižnične građe koja je predstavnik struke te može predstavljati sponu koja često nedostaje između akademskog i praktičnog pristupa problematici. Također, potrebno je stvoriti obrazovne sadržaje u obliku radionica, seminara, predavanja, bilo u klasičnom obliku ili unutar elektroničkog okruženja. Tu odgovornost pripada također akademskoj zajednici, ali i Centru za stalno stručno usavršavanje kao ustaljenoj strukturi koja brine za obrazovanje u kontekstu cjeloživotnog obrazovanja. Ali, također treba uvažiti i odgovornost posebice onih knjižnica koje su uspješne u provedenju zaštite da svoja znanja i iskustva prenesu drugima.

Za nacionalni model upravljanja zaštitom predlaže se naglasak staviti na usustavljivanje i razvoj strateško-teorijskog vida, posebice strateškog planiranja. Nekoliko je ključnih preduvjeta za to. Prvi je jasno određivanje odgovornosti za usklađivanje zaštite na nacionalnoj osnovi. Po zakonu, ali i po samoj logici stvari, tu bi ulogu morala provoditi Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Iako se ta odgovornost navodi i u internim dokumentima i u organizacijskoj strukturi Nacionalne i sveučilišne knjižnice (primjerice unutar Zavoda za knjižničarstvo), rezultati iz prakse te nezadovoljstvo pojedinačnih knjižnica pokazuju da to nije zaživjelo u praksi, barem ne dovoljno. Ministarstvo kulture donekle također ima ulogu u usklađivanju i implementaciji zaštite, no ono nije toliko stručno tijelo, te iako je njegova suradnja i bolja povezanost apsolutno neminovna, ono nije ustanova koja treba brinuti o razvoju i implementaciji sustava zaštite, nego ga financijski, pravno i savjetodavno podržati.

Pitanje koje svakako zahtijeva dublju analizu i studiju izvedivosti jest pitanje smjera u kojemu treba pokrenuti djelovanje središnjeg tijela koje bi doista bilo srce sustava zaštite. Je li to jačanje i preoblikovanje uloge Nacionalne i sveučilišne knjižnice, ili pak osnivanje novoga nacionalnog središta specijaliziranog za zaštitu? Logično bi bilo razviti već postojeće mogućnosti nacionalne knjižnice. No, problem je zakazivanje njene zadaće kao matične knjižnice te središta hrvatskoga knjižničnog sustava, kao i relativno negativna percepcija ostvarenja njene uloge u struci. Zbog očite nemogućnosti nacionalne knjižnice da u trenutnim stvarnim okolnostima preuzme tu ulogu, svrhovitijim se čini osnivanje nacionalnog ureda odnosno središta za zaštitu koje bi imalo stratešku, koordinacijsku, savjetodavnu, obrazovnu i operativnu zadaću. Takav bi ured / središte djelovao tako da bude središnje mjesto za sva pitanja zaštite, iako bi u svojoj biti zapravo usklađivao zaštitu baštine kao decentraliziranu aktivnost unutar brojnih knjižnica. Trebao bi djelovati tako da nudi mogućnost lakog i brzog dobivanja savjeta, stvara i raspačava obrazovnu građu, poučava za različita područja zaštite u smislu tečajeva i radionica, nudi pomoć knjižnicama u organizaciji zaštite na institucionalnoj razini te ispitivanjima stanja fondova. Njegova bi zadaća bila stvoriti i implementirati nacionalnu strategiju zaštite, odrediti i popisati korpus nacionalne pisane baštine i imati pregled nad ustanovama u kojima je ta baština pohranjena, uskladiti različite pojedinačne aktivnosti te djelovanje svih ustanova koje se bave pojedinim dijelovima zaštite. Postojanje takvog ureda / središta omogućilo bi jedinstven nastup prema financijerima i pravnoj regulativi. Ujedno bi omogućilo i potrebni zajednički iskorak prema alternativnim izvorima financiranja. Također bi uz postojanje tehničke podgradnje mogao i djelovati na samoj tehničkoj razini zaštite, kao i baviti se razvojem i istraživanjem metoda i tehnika zaštite. Nije nužno da središte bude posvećeno isključivo zaštiti pisane baštine, no potrebno je znati da širi kontekst zaštite sveukupne baštine uvijek nosi opasnost da jedna vrsta baštine bude zapostavljena na uštrb druge, kako se čini da već i jest slučaj s pisanom baštinom. Jasno određene aktivnosti i grupiranje poslova zaštite pisane baštine na jednom mjestu nužno bi usmjerilo ovu problematiku ka konkretnom i sustavnom rješavanju problema koji se u praksi susreću na svakom koraku i bitno promijenile percepciju o zaštiti te donijelo novi zanos i zamah aktivnostima zaštite. Naravno, osnivanje takvog središta zahtijeva jaku pravnu, financijsku i stručnu podršku. Stoga je potreban preduvjet državno, društveno i gospodarsko osvješčivanje i jasno utvrđene koristi koje bi iz toga proizašle. Stvarno rješenje je vjerojatno između ove dvije vrste modela, no tu je zamka raspršivanja odgovornosti. Odgovor je u svakom slučaju u usustavljanju

kako bi se izbjeglo zasnivanje aktivnosti na razini pojedinačnih doprinosa i osobnog zanosa koji onda na isti način i zamire. Dakle, određivanje vrste nacionalnog modela te identificiranje središnje ustanove početni je korak. Nakon toga, ono što je posve neophodno i hitno, jest donošenje nacionalne strategije zaštite. Postoje određeni bitni elementi koje jedna nacionalna strategija zaštite treba sadržavati, no potrebno je istaknuti da ona mora odrediti i potrebnu podgradnju za ostvarenje strategije, jasno podijeliti odgovornosti, odrediti mjerila vrednovanja baštine i mjerila odabira za zaštitu, precizirati zadaće pojedinih vrsta ustanova koje čuvaju baštinu te navesti mehanizme nadzora i vrednovanja učinka zaštite. Dakle, prvi su koraci u uspostavi nacionalnog modela upravljanja zaštitom dodjeljivanje odgovornosti za usustavljanje zaštite određenom tijelu ili ustanovi te izrada nacionalne strategije zaštite.

Što se tiče uspostavljanja institucionalnih modela upravljanja zaštitom, iskustva drugih zemalja pokazuju da se modeli često uspostavljaju prema veličini fonda. No, u hrvatskom kontekstu, raslojavanje poimanja i provođenja zaštite uočljivo je više prema vrsti knjižnica. Kao i u nacionalnom modelu, i ovdje se čini vrlo bitnim odrediti kome u ustanovi pripada odgovornost za skrb o zbirkama i provođenje, ali i unapređivanje zaštite. Idealni model za veće knjižnice jest postojanje zasebnog odjela za zaštitu u kojemu se grupiraju aktivnosti zaštite, koji je ravnopravan s ostalim odjelima unutar knjižnice, u kojemu postoji čvrsta organizacijska struktura, a time i bolje zagovaranje i autoritet u donošenju i implementaciji odluka i aktivnosti zaštite. No u manjim knjižnicama, bilo po veličini fonda ili po broju osoblja, to nije moguće. Predlaže se da početni korak u stvaranju institucionalnih modela bude dodjeljivanje odgovornosti za zaštitu jednom članu osoblja, knjižničaru stručnjaku za zaštitu. To ne znači da se svi drugi oslobađaju zadaća provođenja zaštite, no jedna je osoba odgovorna za osmišljavanje i ostvarivanje aktivnosti zaštite u konkretnoj knjižnici, pregovara s ostalim osobljem i upravnim tijelima, zagovara aktivnosti zaštite, organizira i implementira potrebne mjere te radi na osvješćivanju ostalog osoblja, korisnika i užega društvenog okruženja. Ova je vrsta modela primjerena za sve vrste knjižnica u kojima radi više od jedne osobe i predstavlja polazište za razvoj drugih vrsta modela, od programa zaštite do jedinice i odjela za zaštitu. U onim knjižnicama u kojima radi jedna osoba, mahom školskim ili nekim vrstama specijalnih, aktivnosti zaštite treba posvijestiti unutar opisa odgovornosti i djelokruga rada te osobe, naravno onoliko koliko odgovara poslanju ustanove. No, treba izbjeći zamku da je to dodatni posao koji se zadaje knjižničaru jer je skrb o zbirkama sastavni dio poslovanja. Promjenu i stvaranje institucionalnih modela upravljanja zaštitom

moguće je potaknuti jedino promjenom perspektive i osvještavanjem osoblja i uprave knjižnica. Stoga je obrazovanje svakako preduvjet njihovog ostvarivanja. Drugi je korak nakon dodjeljivanja odgovornosti, stvaranje politike i strategije zaštite unutar ustanove kojom će se uskladiti potrebe za zaštitom s poslanjem ustanove i njenim mogućnostima.

4. Zaključak

Sažimajući do sada iznesene teorijske i praktične spoznaje o upravljanju zaštitom i analizu hrvatskog konteksta, trebamo biti svjesni nekoliko izazova u stvaranju i implementaciji modela upravljanja zaštitom pisane baštine u knjižnicama. To su prije svega obrazovanje i osvještavanje, prikupljanje podataka o broju i stanju zbirki pisane baštine, infrastrukturno strateško centraliziranje i operativno decentraliziranje, redefiniranje modela financiranja zaštite pisane baštine te prezentacija pisane baštine. Obrazovanje i osvještavanje smatraju se početnim izazovom jer bez promjene stava i viđenja problematike zaštite iz drugog kuta neće uslijediti niti ostale potrebne promjene. Putovi obrazovanja i osvještavanja su različiti, od predavanja i radionica, neformalnih razgovora, do poučne građe različitih oblika. No, da bi to bilo učinkovito, potrebna je prije svega suradnja, ispreplitanje i zajednički nastup strateške, tehničke i operativne razine. Drugim riječima, u stvaranje oblika obrazovanja i osvještavanja treba uključiti pojedince koji razumiju problematiku, a djeluju unutar akademske zajednice, pri tijelima i ustanovama od strateškog značaja, laboratorijima koji provode tehničke mjere zaštite te aktivne pojedince iz konkretnih operativnih ustanova koji mogu prenijeti svoja iskustva dalje. Prikupljanje podataka o broju i stanju zbirki pisane baštine, nužan je preduvjet za stvaranje nacionalne politike i strategije zaštite pisane baštine. Svakako je zabluda da te podatke može prikupiti jedno tijelo ili ustanova, jer je to zahtjevan i dugotrajan postupak. Učinkovito se podaci mogu prikupiti jedino dobrom usklađenošću ovakve akcije unutar niza pojedinačnih ustanova. Drugim riječima, svaka bi ustanova trebala prikupiti svoje podatke čijim bi se spajanjem dobila nacionalna slika. Naravno da je ovakvih pokušaja bilo i ranije i treba naučiti iz prijašnjih iskustava koje su moguće prepreke pri tome. Dva su preduvjeta da bi prikupljanje podataka na nacionalnoj razini uspjelo. Jedan je jasna svijest unutar pojedinačnih knjižnica čemu će ti podaci služiti, zašto ih je bitno dati točne, koja je važnost i uloga pojedinačnih knjižnica pri tome te koje prednosti će iz toga proizaći za knjižnicu. Drugi preduvjet je izrada jasne, precizne i

učinkovite metodologije te njena implementacija na operativnu razinu. Infrastrukturalno strateško centraliziranje i operativno decentraliziranje svakako je veliki izazov, no on je nužan ukoliko se zaštititi hrvatske pisane baštine želi pristupiti sustavno i učinkovito. Preduvjet za to je postojanje jednog tijela, odnosno ustanove, koja će u sebi sadržavati sva potrebna infrastrukturna sredstva i predstavljati središnje mjesto od kojega polazi strateško planiranje, podrška i usklađivanje za provođenje aktivnosti zaštite koje se po svojoj prirodi provode decentralizirano. Još jedan značajan izazov predstavlja redefiniranje modela financiranja zaštite pisane baštine, no i financiranja kulture i baštine općenito. To je svakako problem koji zahtijeva dublje istraživanje, no preduvjeti da bi se o tome počelo razmišljati i da bi se pronašlo učinkovito rješenje svakako podrazumijevaju nadvladavanje prethodno iznesenih izazova jasnog određivanja sustava zaštite hrvatske pisane baštine. Kvalitetnija prezentacija i prepoznavanje vrijednosti pisane baštine otvara niz mogućnosti društvenog i kulturnog razvoja i njeno ostvarenje predstavlja izazov za društvo u cjelini. Iz svega navedenog jasno je da je zaštita građe, posebice pisane baštine pohranjene u baštinskim ustanovama, prilično složeno područje koje je potrebno sveobuhvatno sagledati iz različitih kutova, uvažavajući svojstva same građe, značajke ustanova koje ju pohranjuju, zahtjeve korisnika, kompetencije osoblja te pravne, financijske, kulturološke i druge okvire djelovanja. Međutim, moguće je postaviti još jedno pitanje. Naime, što se događa ako se u zaštiti baštine ne uspije? P. Darling 1981. godine daje jedno s razlogom prenatrpano viđenje u kojem ističe kako za 25 godina knjižnice više neće imati problema s nedostatkom prostora jer će prirodni tijek propadanja toliko uznapredovati da će većina građe biti neupotrebljiva i stoga otpisana. "U prenatrpanim i neodržanim skladištima izbijat će spontani požari, a porast će krađa kako papir iz 19. i 20. stoljeća bude postajao rijetkost".⁸ Iako se to možda nije dogodilo u ovih 25 godina, potrebno je zapitati se kolika je vjerojatnost da to bude posljedica stalnog (svjesnog ili ne) zanemarivanja zaštite građe. Nije moguće u svakom trenutku biti potpuno svjestan, posebice ne kao pojedinac, svih izazova u kontekstu nabave, korištenja i čuvanja informacija. Stoga je sustavno i sveobuhvatno upravljanje zaštitom nužan preduvjet njene stalnosti i učinkovitosti.

⁸ Darling, Pamela. Will anything be left? : new responses to the preservation challenge. // Wilson Library Bulletin 56, 3(1981), 181. Citirano prema: Harvey, Ross. Preservation in libraries : principles, strategies and practices for librarians. London : Bowker-Sauer, 1993. Str. 7.

LITERATURA

Cloonan, Michele. Organizing preservation activities. Washington : Association of Research Libraries, 1993.

Darling, Pamela. Preservation planning program : an assisted self-study manual for libraries. Chicago : Association of Research Libraries, 1993.

Harvey, Ross. Preservation in libraries : principles, strategies and practices for librarians. London : Bowker-Sauer, 1993.

Katić, Tinka. Zaštita i očuvanje pisane baštine u AKM ustanovama. // 11. Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredila Mirna Willer. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008.

Krtalić, Maja ; Damir Hasenay ; Tatjana Aparac-Jelušić. Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama – teorijske pretpostavke. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2(2011).

Krtalić, Maja. Modeli upravljanja zaštitom pisane baštine u knjižnicama. Doktorska disertacija. Zadar : Sveučilište u Zadru, 2010.

Managing preservation for libraries and archives : current practice and future developments. / ed. by John Feather. London : Ashgate, 2004.

Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u RH. // Narodne novine 43(2001).

Pravilnik o mjerilima za utvrđivanje vrijednosti pokretnina koje imaju kulturnu, umjetničku ili povijesnu vrijednost. // Narodne novine 77(2004).

Pravilnik o određivanju kulturnih predmeta koji se smatraju nacionalnim blagom država članica Europske Unije. // Narodne novine 38(2004).

Pravilnik o registru kulturnih dobara. // Narodne novine 37(2001).

Pravilnik o unutarnjem ustroju NSK [citirano: 2010-03-07]. Dostupno na: http://www.nsk.hr/UserFiles/File/dokumenti/pravilnici/Pravilnik_o_unutarnjem_ustroju_Knjiznice.pdf

Pravilnik o zaštiti knjižnične građe. // Narodne novine 52(2005).

Preservation management for libraries, archives and museums. / ed. by G. E. Gorman and S. J. Shep. London : Facet Publishing, 2006.

Preservation : issues and planning / edited by P. N. Banks and R. Pilette. Chicago, London : American Library Association, 2000.

Ustav Republike Hrvatske. // Narodne novine 28(2001).

Zakon o financiranju javnih potreba u kulturi. // Narodne novine 27(1993).

Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 105(1997) i 5(1998) .

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. // Narodne novine 69(1999).